

Na základe šetrenia výsledkov Európskej komisie sme pripustili existenciu problému segregácie vo vzdelávaní. Zostáva ho riešiť.

Jarmila Lajčáková

Centrum pre výskum etnicity a kultúry

V marci minulého roka som navštívila veľmi peknú vidiecku školu postavenú začiatkom 50. rokov minulého storočia. Škola sa pýši históriou, ktorá siaha až do 13. storočia. Inšpekciu v nej údajne vykonal sám Ján Amos Komenský – zakladateľ univerzálneho vzdelávania ešte v 17. storočí. Cynik by asi povedal, že to bola zrejme posledná inšpekcia v tejto škole.

*Keď som navštívila túto školu pred viac ako desiatimi rokmi, zavádzali tam práve „novinku“ – oddelené stravovacie priestory a príbory pre deti (rómske). Základom delenia bolo to, že rómskym deťom obedy preplácala obec z príspevkov odobraných rodičom, ktorí sa, údajne, o svoje deti nestarali. Škola naďalej smutno pripomína Spojené štáty americké 50. rokov, keď boli verejné priestory v školách oddelené pre „bielych“ a „čiernych“ študentov – dva pavilóny, oddelené triedy aj toalety. Donedávna dokonca používala oddelené vchody pre „bielych“ a „čiernych“. Ten pre „čistých a prispôsobivých študentov“ viedol od obce. Zadný bol určený pre „čierne, neprispôsobivé“ rómske deti z osady. Mal zabrániť tomu, aby chodili do školy cez obec. Zadná časť školského dvora bola oplotená ostnatým drôtom. Ten mal zas vraj zabrániť tomu, aby deti z osady preliezali školský plot skôr ako o 7.30 ráno. Na budove školy je logo Európskej únie a nápis, ktorý groteskne informuje, že škola sa zapojila do takmer 25-miliónového národného projektu zavádzania **inkluzívneho vzdelávania** financovaného z eurofondov. Zavádzaniu **inkluzívneho vzdelávania** malo už niekoľko rokov napomáhať najmä vzdelávanie učiteľov.*

Takáto a podobná segregácia je zlým riešením nerovností, chudoby a vylúčenia Rómov. Ponižuje rómske deti a rodiny. Vyslala signál, že pre svoj etnický či sociálny pôvod sú jednoducho menej hodnotnými ľuďmi. Segregácia je zlá aj preto, že sa stáva nástrojom prehlbovania nerovností a chudoby tým, že neposkytuje rovné a kvalitné vzdelanie spojené s lepšími šancami na trhu práce v dospelosti. Podkopáva akúkoľvek sociálnu súdržnosť medzi rómskymi a nerómskymi obyvateľmi obce a obe komunity od seba oddiaľuje.

Nie je prekvapením, že segregačné praktiky nám dlhodobo vyčítali mnohé ľudsko-právne organizácie. V apríli 2015 sa k nim pridala aj Európska komisia (EK) tým, že začala konanie o porušení rasovej smernice Európskych spoločenstiev. Na rozdiel napríklad od pozorovaní Výboru OSN pre ľudské práva, sa konanie EK môže skončiť súdnym sporom aj s finančnými sankciami. Nástroje „donucovania“, ktoré má EK k dispozícii – najmä vo forme štrukturálnych fondov – sú tiež nezanedbateľným tlakom na zmenu. Konanie EK má rozhodne svoje

opodstatnenie. Delenie detí na základe etnicity je na Slovensku skôr pravidlom ako výnimkou. Prípady registruje aj nedávna správa Štátnej školskej inšpekcie.¹

EK iniciovala konanie proti SR za dva typy porušení rasovej smernice: 1. tým, že je disproportčne vysoké percento rómskych detí vzdelávané v paralelnom špeciálnom školstve a 2. vytláčaním rómskych detí na okraj spoločnosti prostredníctvom rozličných spôsobov v bežných školách (napr. oddelené triedy len pre rómske deti) alebo v školách, ktoré navštevujú len rómske deti.

Konanie o porušení európskych smerníc je „štruktúrovaným dialógom“ s členskou krajinou, ktorého cieľom je zmena jej noriem alebo praxe tak, aby boli v súlade s európskymi smernicami. Takéto konanie sa môže skončiť súdnym sporom pred Európskym súdnym dvorom. Podľa štatistík sa však 85 % prípadov skončí urovnaním skôr, než je súdny spor iniciovaný. Fáze konania o porušení predchádza tzv. pilot – list, v ktorom EK žiada členský štát, aby reagoval na vytýkané nedostatky.²

V rámci dlhšieho rozhovoru s učiteľmi v spomínanej škole som porozumela, že pomoc v podstate nepotrebujú. Nemyslia si, že v spôsobe vzdelávania je nejaký problém, pretože „robia všetko, ako majú a najlepšie ako vedia“. A to napriek tomu, že v škole, kde každý rok otvárajú niekoľko nultých a prvých ročníkov, sa len zopár rómskych študentov dostane do deviateho ročníka. Tento pohľad odzrkadľovala aj odpoveď SR na „pilot“, úvodný list z Komisie – takýto problém na Slovensku neexistuje. Všetky naše zákony sú v poriadku. Segregácia je predsa zakázaná.³ Podľa SR „*nemožno súhlasiť ani s tvrdením, že deti a žiaci s rómskou národnosťou sú vytláčaní na okraj spoločnosti. Títo žiaci majú tie isté práva a povinnosti vyplývajúce z vnútroštátnych právnych predpisov a je im poskytovaná rovnocenná výchova a vzdelávanie v školách a v školských zariadeniach*“.⁴ Tvrdenie o tom, že rómske deti končia v špeciálnych školách z dôvodu svojho sociálneho znevýhodnenia, SR odmietla tiež: „*Do špeciálnych škôl alebo tried pre deti s postihnutím nemôže byť prijaté žiadne dieťa na základe zaradenia do kategórie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia.*“⁵ Podľa vyjadrenia SR tiež neexistujú žiadne oficiálne dáta, ktoré by segregáciu potvrdzovali. Slovensko vo svojej reakcii spochybnilo zbery dát Agentúry EÚ pre základné práva (FRA), Rozvojového programu OSN (UNDP), ako aj Kancelárie verejného ochrancu práv. „*Štatistické údaje v správach nepovažujeme za relevantné, pretože autori správy nemajú právo získavať a spracúvať osobné údaje žiakov v školách, konkrétne národnosť žiakov, ako aj mentálnu úroveň vrátane výsledkov pedagogicko-psychologickej a špeciálno-pedagogickej diagnostiky.*“⁶ Spochybnené dáta sú pritom zbierané v rozhovoroch s ľuďmi, ktorí sa považujú za Rómov.

Ústredným problémom „dialógu“ s EK v štádiu pilotu bolo na strane SR úprimné alebo úmyselné nepochopenie toho, čo je vlastne predmetom vyšetrovania. EK namietala, že SR neporušuje tzv. rasovú smernicu tým, že by úmyselne vytvárala segregáčne praktiky. EK neobviňovala SR z priamej diskriminácie. Predmetom vyšetrovania bola nepriama diskriminácia, ktorá má diskriminačné dôsledky pre určité osoby z dôvodu etnicity v dôsledku aplikácie zdanlivo neutrálnych predpisov. Inými slovami nešlo o diskrimináciu, ktorá by bola úmyselne zapríčinená povedzme predpisom, ktorý by prikazoval umiestňovať rómske deti do špeciálnych škôl. EK napádala SR za to, že dôsledkom nastavenia politík a predpisov je

segregácia rómskych detí v určitých inštitúciách. Tú potvrdzujú aj dostupné dáta, ktoré získali napríklad FRA, UNDP či Svetová banka (World Bank, WB) a ktoré poukazujú na to, že rómske deti sú disproportčne zastúpené v špeciálnom školstve alebo priestorovo segregované v rámci hlavného vzdelávacieho prúdu.⁷

Slovensko súčasne pomerne nekonzistentne odpovedalo, že problém síce nemáme, ale aj keby sme ho náhodou mali, teda, ak by skutočne bolo v špeciálnych školách disproportčne viac rómskych detí, je to ich vinou, respektíve vinou ich rodičov. Slovenská strana použila neslávny argument o údajnom inbrídingu, opierajúc sa o nereprezentatívnu a viac ako 30 rokov starú štúdiu.⁸ Za zmienku stojí, že ani samotná citovaná štúdia neuvádza, že dôsledkom takéhoto správania sú poruchy, na základe ktorých sú rómske deti zaraďované do variantu A špeciálnych škôl. Autori tejto spornej štúdie konštatujú zvýšený výskyt glaukómu a metabolických ochorení spôsobujúcich obezitu.⁹

SR teda vo fáze pilotu nepripustila existenciu problému na strane štátu, a preto neprišla ani s návrhmi riešení, ako ho odstrániť. EK tak následne konštatovala, že je potrebné začať vyšetrowanie, keďže členský štát neuviedol, ako mieni problém napraviť.¹⁰

Napriek tomu, že ministerstvo školstva dlhodobo popieralo to, že by sme mali problém so segregáciou rómskych detí, iniciovanie šetrenia následne viedlo k zásadnej zmene pozície Slovenska. SR totiž v rámci v tom čase prebiehajúcej novelizácie školského zákona prijala hneď niekoľko opatrení, ktoré by mali problém segregácie riešiť.

Konkrétne ministerstvo školstva presadilo, aby žiak, ktorého špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby vyplývajú výlučne z jeho vývinu v sociálne znevýhodnenom prostredí, nemohol byť prijatý do špeciálneho vzdelávania. Súčasne nariadilo povinnosť zaraďovať deti a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia do tried s ostatnými deťmi. Okrem toho došlo aj k obmedzeniu zaraďovania žiakov do špecializovanej (vyrovnávacej) triedy maximálne na jeden rok. Poskytovanie príspevku na žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia bude možné iba pre žiakov v bežnej triede. Ministerstvo školstva tiež presadilo posilnenie inšpekčnej činnosti Štátnej školskej inšpekcie pri odhaľovaní segregácie.¹¹

Z týchto návrhov najviac cítiť zmeny práve v posilnenej inšpekčnej činnosti. Otázne je, čo bude dôsledkom inšpekčných správ, či budú viesť k postihom takýchto škôl a súčasne k systémovjším zmenám, ako je napríklad presnejší demonštratívny výpočet segregáčnych praktík v školskom zákone, ktoré by zaiste pomohli pri ich eliminácii. Pozitívnu zmenu môže priniesť aj opatrenie týkajúce sa poskytovania príspevku na žiakov zo SZP iba vtedy, ak sú v bežnej triede. Aj keď sa asi nemožno spoľahnúť na to, že takýto stimul bude postačujúci. Pokiaľ ide o prvé a druhé opatrenie, nejde o nič, čo by zákon neobsahoval už pred novelizáciou. Školský zákon, ako aj platný antidiskriminačný zákon totiž takéto zákazy diskriminácie už obsahovali. Sporné je aj opatrenie týkajúce sa možného zaradenia do špecializovanej triedy na jeden rok. V podstate totiž len „skrakuje“ čas segregácie.¹²

Konanie, ktoré zásadne spochybňuje presvedčenie riaditeľov a učiteľov v školách, že segregácia je dobrá alebo nevyhnutná, je napriek tomu dobrou správou pre deti na Slovensku.

Zmeny, ktoré navrhlo ministerstvo školstva boli nie celkom premysleným a už vôbec nie komplexným spôsobom, ako dlhodobo naštartovať elimináciu segregáčnej praxe v školách na Slovensku. Sú však dôkazom toho, že ministerstvo školstva pripustilo existenciu problému. To je prvý predpoklad na to, aby sme začali spoločne riešiť tento neľahký a komplexný problém. Súvisí totiž s celkovým nastavením vzdelávania, ako aj kvalitou bývania rómskych detí, zamestnanosti ich rodičov a aj prístupom k zdravotnej starostlivosti. Napokon, slušnou šancou ako procesy konečne naštartovať, je 400 miliónov eur z eurofondov určených na prekonávanie nerovností v postavení Rómov, ktoré začíname čerpať. Verím, že tentoraz ich nepoužijeme tak ako v spomínanej škole, ktorá sa nehanbila ponížujúco deti deliť, a pritom za to „brať“ európske peniaze.

¹ Pozri Správu Štátnej školskej inšpekcie z júna 2015 dostupnú na:

http://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/SPRAVY/web_UZP_INKL_2014_2015_SR.pdf

² Pozri viac informácií o procese napríklad na webovej stránke Európskej komisie na:

http://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/index_en.htm.

³ Vyjadrenie Slovenskej republiky (1) k prípadu č. 7027/14/JUST, Č. sp.: 9965/2014/SVL OAP z 11. decembra 2014.

⁴ *Ibid.* s. 2.

⁵ *Ibid.* s. 3.

⁶ *Ibid.* s. 3, 4 a 5.

⁷ Letter of formal notice - Infringement No 2015/2025, LN 258 TFEU/cases other than non-communication, napr. s. 2 a s. 6.

⁸ Vyjadrenie Slovenskej republiky (1) k prípadu č. 7027/14/JUST, Č. sp.: 9965/2014/SVL OAP z 11. decembra 2014, s. 5.

⁹ SR sa opiera o text „Zdravotné problémy rómskeho etnika“ uverejnený v Lekárskom obzore 4/2010, ktorý samotný výskum cituje. Text je dostupný tu: <http://www.lekarsky.herba.sk/lekarsky-obzor-4-2010/zdravotne-problemy-romskeho-etnika>.

¹⁰ Letter of formal notice – Infringement No 2015/2025, LN 258 TFEU/cases other than non-communication, napr. s. 6.

¹¹ Opatrenia boli schválené na júnovej schôdzi parlamentu, pričom ich obsah zverejnilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR vo svojej tlačovej správe zo dňa 16. júna 2015 s názvom „Zmeny v školskom zákone zlepšia vzdelávanie žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia“ dostupnej na:

<https://www.minedu.sk/zmeny-v-skolskom-zakone-zlepsia-vzdelavanie-ziakov-zo-socialne-znevychodneneho-prostredia/>.

¹² Prehľadne o potenciáloch, ale aj limitoch navrhovaných opatrení píše napríklad Jozef Miškolci v článku „Opatrenia proti segregácii: premárnená šanca?“ uverejnenom v denníku SME 24. 6. 2015, dostupnom na: <http://komentare.sme.sk/c/7878406/opatrenia-proti-segregacii-premarnena-sanca.html>.